

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان

دانشکده زبان و ادبیات فارسی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد / دکتری رشته‌ی

زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

فرهنگ عامه در گرشاسب نامه و مقایسه آن با شاهنامه فردوسی

استاد / استادان راهنما:

دکتر زهرا سید یزدی

استاد / استادان مشاور:

دکتر حمید جعفری قریه علی

دانشجو:

مهناز صادقی گوغری

اسفند 1389

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های
ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه
ولی‌عصر (عج) رفسنجان است.

سپاسگزاری

کمال تشکر و قدر دانی را از خانواده ارجمندم دارم. بخصوص پدر و مادر بزرگووارم و برادر بسیار خوبم، که همگام من تا این مرحله بوده اند، و همه مشکلات من را با جان و دل پذیرفته اند و به حق ندیمانی محبوب و گرانقدرند.

از خانم دکتر سید یزدی و جناب دکتر جعفری-به عنوان استاد راهنما و استاد مشاور-که راهنمایی های لازم را مبذول فرمودند کمال تشکر را دارم.

از جناب آقای دکتر پور مختار و سرکار خانم دکتر غلامرضایی کهن که داوری این پروژه را بر عهده داشتند مراتب تقدیر و تشکر را دارم.

از سرکار خانم موید محسنی- همشهری گرانقدرم- نیز کمال تشکر را دارم.

تقدیم به دو خورشید تابناک

پدر و مادر

ارجمندم.

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی فرهنگ عامه در گرشاسب نامه و مقایسه آن با شاهنامه فردوسی است. این پژوهش در سه فصل به سامان رسیده است. در فصل نخست: مقدمه، پیشگفتار، کلیات، پیشینه، ارزش و اهداف پژوهش آمده است. در فصل دوم به فولکلور و اهمیت آن، تعریف فرهنگ، تعریف فرهنگ عامه و ویژگیهای آن، اهمیت فولکلور، تاریخچه فرهنگ عامه، ارزش جهانی و ملی فرهنگ مردم، موضوع گرشاسب نامه پرداخته شده است. این فصل در بر دارنده دو بخش اصلی: آثار و سنتهای معنوی و سنتهای مادی می باشد. در این پژوهش 52 عنصر از عناصر فرهنگ عامه مورد بررسی قرار گرفته است. عناصر فرهنگ عامه در هر دو منظومه دارای همگونی بسیاری هستند. البته با اندکی تفاوت در بسامد عناصر فرهنگ عامه در شاهنامه. بعضی از عناصر فرهنگ عامه خاص شاهنامه یا گرشاسب نامه هستند. کلید واژگان: فرهنگ عامه، گرشاسب نامه (اسدی طوسی)، شاهنامه فردوسی

فهرست

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	ح
مقدمه	خ
فصل اول: کلیات و مبانی تحقیق	
1-1- شرح و بیان مسئله پژوهشی	2
2-1- اهداف و اهمیت تحقیق	3
3-1- پیشینه تحقیق.....	4
4-1- سوالات تحقیق	5
5-1- روش‌های تحقیق	5
فصل دوم : فولکلور و اهمیت آن	
1-2- تعریف فرهنگ.....	7
2-2- تعریف فرهنگ عامه و ویژگی های آن	10
3-2- اهمیت فولکلور	17
4-2- تاریخچه و منابع فرهنگ عامه ایران	18
5-2- ارزش جهانی و ملی فرهنگ عامه	24
6-2- موضوع گرشاسب‌نامه	25
فصل سوم: بررسی فرهنگ عامه در گرشاسب نامه و مقایسه آن با شاهنامه	
1-3- آثار و سنت‌های معنوی.....	28
1-3-1- آداب و رسوم فرهنگی و اجتماعی.....	29
1-3-2- آداب و رسوم مربوط به تولد کودک	29
1-3-3- آرزوی داشتن فرزند پسر.....	31
1-3-4- آیین تدفین	32
1-3-5- آیین سوگواری	34
1-3-6- آیین بعد از سوگواری	36

- 37 7-1-3- اختیار انتخاب همسر به دختر دادن.....
- 38 8-1-3- ازدواج.....
- 40 8-1-3- استقبال.....
- 41 9-1-3- بازی ها و سرگرمی ها
- 45 10-1-3- جشن سده.....
- 46 11-1-3- جشن نوروز.....
- 47 12-1-3- جشن مهرگان.....
- 49 13-1-3- در آموزش پرنندگان.....
- 49 14-1-3- شیوه نامه نگاری.....
- 52 15-1-3- ضرب المثل.....
- 53 16-1-3- قایل بودن به 4 طبع در انسان.....
- 54 17-1-3- قراردادن اعمال پهلوانی برای انتخاب داماد.....
- 56 18-1-3- کاربرد عدد هفت
- 57 19-1-3- مهمان نوازی.....
- 59 20-1-3- نامگذاری.....
- 60 21-1-3- نامگذاری اسبان
- 61 22-1-3- هدیه دادن
- 63 2-1-3- آداب و رسوم سیاسی.....
- 63 1-2-1-3- تاج گذاری.....
- 64 2-2-1-1-3- مالیات.....
- 65 3-1-3- عقاید و باورهای معنوی.....
- 65 1-3-1-3- آتش بی گناه را نمی سوزاند
- 66 2-3-1-3- آیین مزدا پرستی
- 68 3-3-1-3- اعتقاد به مرگ
- 69 4-3-1-3- اعتقاد به وجود خدا
- 71 5-3-1-3- خشم طبیعت در مقابل خون مظلوم
- 72 6-3-1-3- خواب و تعبیر آن
- 74 7-3-1-3- سروش.....

76 سوگند 8-3-1-3
78 کار بد عاقبت و آخر خوبی ندارد 9-3-1-3
79 نفرین کردن 10-3-1-3
80 خرافات 4-1-3
80 پری 1-4-1-3
82 پیشگویی 2-4-1-3
84 دیو 3-4-1-3
87 سحر و جادو 4-4-1-3
90 طالع بینی 5-4-1-3
92 سنت های مادی 5-1-3
93 آداب خانه سازی و شهر سازی 1-5-1-3
93 ابزار جنگی 2-5-1-3
96 اثاث منزل 3-5-1-3
97 پیشه ها 4-5-1-3
98 درست کردن اسلحه و جامه از پوست جانوران 5-5-1-3
100 زیور 6-5-1-3
101 ظروف 7-5-1-3
104 غذاها 8-5-1-3
105 مکان 9-5-1-3
107 موسیقی 10-5-1-3
113 واژه نامه
114 نتیجه گیری
115 فهرست
116 فهرست منابع

مخفف ها یا کوتاه نوشت ها

ب بیت

ش شماره

ص صفحه

صص صفحات

خ شاهنامه تصحیح خالقی مطلق

م شاهنامه چاپ مسکو

پیشگفتار

«واژه فولکلور (folklore)» که از آن به «فرهنگ عامه» و «ادبیات عامیانه» تعبیر کرده‌اند، از دو جزء تشکیل شده است «folk»: به معنای مردم و توده مردم، عامه و نیز قوم و قبیله و «lore» به معنی دانش و مطالعه و مجموعه‌ی اطلاعات و معلومات ملی و یا روایتی درباره‌ی موضوعی خاص و مجموعه‌ی معارف فرهنگ یک قوم یا نژاد. (آریان پور، 1370: 1798)

می‌توان فولکلور را به دو دسته‌ی کلی تقسیم کرد: دسته‌ی سنت‌های گفتاری که شامل بخشی از فولکلور است که در قالب گفتار محقق می‌شوند و دسته‌ی سنت‌های غیر گفتاری که به صورت‌های دیگری مانند صورت‌های رفتاری، موسیقایی و هنری و مادی تجلی می‌یابند. از این دیدگاه فولکلور شامل روایت‌های داستانی، قصه‌ها، افسانه‌ها، اساطیر، حماسه‌ها، ضرب‌المثل‌ها، چیستان‌ها و معماها، ترانه‌ها، نوحه‌ها، اشعار مذهبی، بازی‌ها، نمایش‌ها، رقص‌ها و ورزش‌ها، دعاها و مراسم مذهبی، آداب تشریف، جشن‌های تولد، ختنه سوران و نام‌گذاری و مراسم ازدواج، تشریفات کفن و دفن و خاک سپاری و عزاداری و همچنین شیوه‌ی کار و کشاورزی و ساختمان سازی و نظایر آن می‌شود. (نوری و قبادی، 1386: 68)

«مهم‌ترین بن مایه‌ها و نیز زمینه‌های فولکلور را مانند «حماسه» در اسطوره‌ها جست. اسطوره از آن جا که ریشه و نیز محصول ناخودآگاه جمعی یک قوم و ملت است». (پراپ، 1371: 8)

نه تنها سرچشمه زبانی حماسه‌ها و رویدادهای پهلوانی، اسطوره‌ای و حماسی و نیمه تاریخی و تاریخی است، بلکه منشأ زایش افسانه‌ها، قصه‌ها، مثل‌ها، چیستان‌ها و معماها و نیز رقص‌ها، نیایش‌ها و نمایش‌ها؛ آداب و مراسم اجتماعی و جشن‌ها و آیین‌های تشریف و قربانی و ازدواج و مرگ و ... نیز است. (همان: 43، 5)

«...فرهنگ، مجموعه‌ای از ارزش‌ها و دستاوردهای مادی و معنوی است که در سرتاسر طول تاریخ انسانی توسط انسان‌ها پدید آمده، تکامل پیدا کرده و به دست ماریسیده است. به این ترتیب باید بر آن دو جنبه‌ی مادی و معنوی قایل شد. (بی‌هقی، 1365: 20)

مقدمه:

از ابتدای تحصیل در این مقطع، پیدا کردن موضوعی جدید برای پایان‌نامه دغدغهی ذهنی بسیاری برای من بود. از آنجا که علاقه‌ی زیادی به پژوهش دارم. پذیرفتن هر موضوعی برایم مشکلی نداشت. تا این که به لطف (خانم دکتر سیدیزدی) موضوع فرهنگ عامه در گرشاسب‌نامه و مقایسه‌ی آن با شاهنامه مطرح شد. و برای من بسیار خوشایند و جالب بود که شاهنامه را از دیدگاه فرهنگ عامه با گرشاسب‌نامه مقایسه کنم. برای گردآوری این مطلب زحمت زیادی را متحمل شده اما از این جهت راضی هستم که بتوانم کاری پژوهشی را به سر منزل مقصود برسانم. در مرحله اول شناخت عناصر فرهنگ عامه بسیار مهم بود و سپس جست‌وجوی این عناصر در این دو منظومه؛ سپس فیش‌برداری و مرتب نمودن فیش‌ها و تلاش بر آن شده است که در ابتدای هر مبحث توضیحی مستند تا حد امکان آورده شود. بدست آوردن کتاب‌هایی در این زمینه چندان راحت نبود. که به لطف خداوند مقدور شد. آوردن شواهدی از گرشاسب‌نامه و شاهنامه مرحله‌ی بعدی کار بود که به دلیل جلوگیری از حجیم نشدن پژوهش به چند مورد بسنده شده و ارجاع بقیه‌ی ابیات نیز آورده شده است. در پایان هر مبحث به صورت کمی و کیفی در مورد آن عنصر فرهنگ‌نامه و مقایسه آن در هر دو منظومه آورده شده است. هر چند این پژوهش عاری از عیب نمی‌باشد، امید است، گشایشی برای تحقیق و تفحص بیشتر فرهنگ عامه در دیگر آثار ادبیات فارسی باشد.

فصل اول

کلیات و مبانی تحقیق

فصل اول

1-1- شرح و بیان مسئله‌ی پژوهشی:

فرهنگ عامه در زبان فارسی معادل کلمه بین‌المللی فولکلور گرفته شده است. فولکلور نیز کلمه‌ای است مرکب از دو جزء یکی FOLK و دیگری LORE و معنی آن دانش عوام است. نخستین کسی که این کلمه را به عنوان اسم این رشته مبسوطی که مورد بحث ماست اختیار کرد، آمبراز مورتن¹ است که به سال 1885 میلادی این عنوان را برگزید و مدت‌ها گذشت تا تمام ملت‌ها این کلمه را به همین صورت قبول کردند و ترکیب مذکور جنبه بین‌المللی به خود گرفت. در زبان فارسی فولکلور را «فرهنگ عامه» و «فرهنگ عوام» و «دانش عوام» ترجمه کرده‌اند. مرحوم هدایت آن را «فرهنگ توده» خواند و مقاله‌ای مفصل که در حقیقت نخستین دستورالعمل برای جمع‌آوری فولکلور در زبان فارسی است در مجله سخن. (محبوب 1386: 15)

گرشاسب‌نامه شرح حال گرشاسب، جد اعلای رستم یکی از پهلوانان سیستان و حکایاتی است که برای او رخ می‌دهد و این حکایات سرشار از خوارق العادات است.

این کتاب بعد از شاهنامه مهم‌ترین اثر حماسی و پهلوانی است. اساس کار اسدی، گرشاسب‌نامه منثور ابوالمؤید بلخی است. اسدی در نقل داستان از نثر به نظم تمام مهارت و قدرت خود را در شاعری نشان

¹ Ambroise – Mortan

داده است. خواب، افسانه و جادو از عناصر فرهنگ عامه است؛ که در گرشاسب‌نامه نیز به این عناصر توجه شده است.

«شاهنامه فردوسی دریایی ناپیدا کرانه است و منبعی پایان‌ناپذیر و سرچشمه بسیاری از آداب و رسوم بن مایه‌ها که در فرهنگ عوام بکار رفته است، شاخ و برگ‌های فراوان یافته است. تقریباً تمام شاهنامه به استثنای بخش تاریخی و یک ثلث آن داستان‌های عوامانه و از مقوله فرهنگ عامه است.» (محبوب، 1386: 80)

گرشاسب‌نامه به عنوان دومین اثر منظوم حماسی و پهلوانی بعد از شاهنامه فردوسی حائز اهمیت است. در این تحقیق به گرشاسب‌نامه از زاویه فرهنگ عامه و تنوع و کثرت آن پرداخته می‌شود و با شاهنامه فردوسی نیز، مقایسه‌ای صورت می‌گیرد و این تحقیق بیان‌کننده‌ی آداب و رسوم ایرانیان در گرشاسب‌نامه است و شرح و بسط این مطلب موضوع اصلی این تحقیق است.

2-1- اهداف و اهمیت تحقیق:

پی بردن به فرهنگ عامه در گرشاسب‌نامه اسدی طوسی به عنوان منبعی برای مطالعه زندگی اجتماعی ایران است. با مطالعه فرهنگ عامه در گرشاسب‌نامه می‌توان به اطلاعاتی در زمینه مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تاریخی پی برد. به خصوص که در ایران مورخان گذشته، اعتنایی به شرح و توصیف زندگانی توده مردم نداشته‌اند و از این لحاظ می‌توان با مطالعه فرهنگ عامه در گرشاسب‌نامه به آداب، رسوم، سنن و عادات مردم دست یافت.

برای دست یافتن به این مقصود در اولین گام باید، عناصر فرهنگ عامه شناخته شود. فرهنگ عامه چون از توده مردم سرچشمه می‌گیرد؛ به همین دلیل با آن ارتباطی ناگسستنی دارد. بنابراین هدف این تحقیق پی بردن به عناصر فرهنگ عامه در گرشاسب‌نامه و این که کدام عناصر فرهنگ عامه در گرشاسب‌نامه بیشتر مورد توجه قرار گرفته است و کدام عناصر فرهنگ عامه کم‌رنگ‌تر است؟ در نهایت نیز فرهنگ عامه به کار گرفته در گرشاسب‌نامه از حیث تنوع و کثرت با شاهنامه مورد مقایسه قرار می‌گیرد.

3-1- پیشینه‌ی تحقیق :

در ادبیات معاصر «صادق هدایت» و «احمد شاملو» به صورت گسترده به مقوله‌ی فرهنگ عامه پرداخته‌اند. فرهنگ عامه به صورت پژوهشی در خمسه نظامی و شاهنامه نیز مورد توجه قرار گرفته است. اما در این باره در گرشاسب‌نامه پژوهشی انجام نشده است.

1) دکتر محمد جعفر محبوب مقاله‌ای به نام «شاهنامه و فرهنگ عامه» مجله ایران‌شناسی سال 69، سال دوم مجله شماره 2 نوشته شده است.

در این مقاله به موضوعاتی مانند، تغییر و تحول روایت‌های شاهنامه منثور ابو منصور، تدوین بخش تاریخی شاهنامه در عصر ساسانی، جنبه‌های فرهنگ مردم در بخش اساطیری شاهنامه، ارزش‌های ادبی شاهنامه و عظمت مقام فردوسی، داستان‌های عامیانه در شاهنامه، تحقیقات در مورد شاهنامه و فرهنگ عامه شاهنامه، سرچشمه آداب و رسوم و ... پرداخته شده است.

2) دکتر محمد جعفر محبوب مقاله‌ای تحت عنوان کبوتر و کبوتر بازی سخن 129- 140: 19 و 281 و 297 چاپ شده است.

در این مقاله به موضوعاتی مانند: وجه تسمیه کبوتر، گونه‌های متفاوت کبوتر، برج کبوتر یا کبوتر خان، تأثیر کبوتر در ادب فارسی، کبوتر طوقه‌دار در کلیله و دمنه، کبوتر در باب الحمامه و الثعلب، مالک الحزین در کلیله و دمنه، کبوتر موضوع وصف‌ها و مضمون آفرینی‌ها، تشبیه برف به کبوتران سپید، معانی کنایی کبوتر در ادب فارسی، قدیمی‌ترین سند کبوتر بازی در ایران، رواج کبوتر بازی و ... پرداخته شده است.

3) دکتر محمد جعفر محبوب مقاله‌ای دیگر با نام "مرغان/افسانه‌ای و سیمرغ" ماه‌نامه‌ی فرهنگ، ج 1، ش 89- 95: 3، ش 4 و 70- 75

در این مقاله به موضوعاتی مانند: وسعت، دامنه تخلیاتی آدمی، آرزوی پرواز در انسان‌ها، بال‌های مقوایی جالینوس در /اسکندرنامه، تجلی آرزوی پرواز به شکل‌های گوناگون، وجه تسمیه مرغ، سیمرغ در داستان‌های منطق الطیر عطار، سئنه در اوستا، ترجمه سئنه به شاهین و عقاب، پروقر، سیمرغ و ... پرداخته شده است.

4) دکتر محمد جعفر محبوب تحول نقالی و قصه خوانی، تربیت قصه خوانان و طومارهای نقالی ایران نامه 186- 211: 9

در این مقاله به موضوعاتی مانند: سنت کهن داستان سرایی در ایران، نخستین افسانه سرا، اسکندر نخستین داستان‌سرای شب، بنای بسیاری از متن‌های داستانی کهن ایران و هندی بر اساس قصه‌گویی و ... پرداخته شده است.

5) محمد جعفر محبوب روش‌های عیاری و نفوذ کار و کردار عیاران در شاهنامه هنر و مردم. ش 177-178 ص 2-13 و ش 180 ص 20-28

در این مقاله به موضوعاتی مانند: به دست دادن تعریفی از عیاران و جوان مردان شاهنامه، مهم‌ترین کتاب درباره عیاری، راه و روش عیاران در شاهنامه، صحنه‌های عیاری در داستان رفتن اسفندیار به رویین دژ گذشتن اسفندیار از هفت‌خوان و ... پرداخته شده است.

1-4 سئوال های تحقیق :

- 1- کدام دو منظومه شاهنامه و گرشاسب نامه، به فرهنگ عامه بیشتر توجه دارد؟
- 2- به چه عناصری از فرهنگ عامه در شاهنامه بیشتر توجه شده است؟
- 3- به چه عناصری در شاهنامه در گرشاسب‌نامه پرداخته شده است؟
- 4- کدام عناصر فرهنگ عامه در دو منظومه بیشتر مورد توجه قرار گرفته است؟
- 5- آیا اسدی طوسی بیان‌کننده همان فرهنگ عامه شاهنامه می‌باشد؟

1-5- روش تحقیق :

کتابخانه‌ای است و به طریق فیش برداری.
در مقدمه به دو روش تحقیق این پژوهش پرداخته شده است.

فصل دوم

فولکلور و اهمیت آن

فصل دوم

2-1- تعریف فرهنگ

«کلمه‌ی فرهنگ در زبان فارسی چند معنی دارد.

معروف‌ترین معنی آن کتاب لغت است و بسیاری از لغت‌نامه‌های فارسی به فارسی یا عربی یا زبان‌های دیگر فرهنگ خوانده شده‌اند. مانند فرهنگ رشیدی و فرهنگ جهانگیری و غیره ... معنی دوم آن ترتیب کردن و تأدیب است. حتی اگر برای رسیدن بدان مقصود تنبیه بدنی هم لازم باشد. در فارسی فرهیختن به معنی ترتیب کردن است و مرد تربیت شده و مؤدب را (فرهیخته) خوانند .

معنی سوم فرهنگ که در زبان‌های فرنگی آن را Culture و در عربی ثقافت می‌خوانند و آن عبارت است از مجموعه‌ی میراث معنوی یک قوم اعم از آنچه محصول عقل و ادراک یا زاده‌ی ذوق و عاطفه ایشان باشد. «(محبوب، 1382:36)

«در تعریفی ساده می‌توان گفت فرهنگ عبارت است از نحوه‌ی زندگی کردن ما انسان‌ها در طبیعت و این شامل جنبه‌های زیست‌شناختی زندگی انسان هم می‌شود؛ فرهنگ آن معانی مشترکی است که ما ایجاد می‌کنیم و در زندگی روزمره با آن‌ها سر و کار داریم. فرهنگ واجد ذات نیست» (استوری: 17:1385)

«در واژه‌های نامه‌های فارسی به طور ضمنی به دو مفهوم اساسی فرهنگ که «ریشه» و «چشمه» باشد اشاره شده است. این دو نکته دریافت و برداشتی است از اندیشه‌های و تلقی عامه در بیان کاربرد این کلمه. در این مورد در بعضی از این واژه‌ها از قبیل فرهنگ جهانگیری، مجمع الفرس، لطایف الّغات، برهان قاطع، برهان جامع، نفیسی و ... فرهنگ به شاخه‌ی درختی اطلاق شده است که آن را می‌خوابانند و روی از آن خاک می‌ریزند به طوری که سر شاخه از خاک بیرون باشد. مدتی به همین طریق می‌گذرد تا شاخه بیخ برآورد و ریشه بدواند. آن‌گاه آن شاخه را می‌کنند و در جای دیگر می‌نشانند و با این روش درختی ریشه‌دار و مستقل آماده‌ی بهره‌برداری می‌شود. در بعضی دیگر از کتب لغت، فرهنگ را به معنی کاریز و قنات گرفته‌اند و از جمله، به کلمه دهان فرهنگ اشاره کرده‌اند که

امروزه هم در بعضی از نقاط ایران از جمله خراسان مصطلح است و به معنی مظهر قنات است یعنی جای که آب کاریز نمایان می‌شود و بر روی زمین جریان می‌یابد. در این دو مورد می‌بینیم که از فرهنگ به عنوان ریشه‌ی زندگی و چشمه‌ی حیات یاد شده است و با این نگرش، مفاهیم عالی رویدن، بالیدن، جاری بودن و به اوج راه جستن را در گونه تلقی‌ها و برداشت‌ها به روشنی می‌بینیم .
...فرهنگ به معنی: ادب، عقل، و دانش، بزرگی، حکمت، معرفت، علم، فضیلت و صنعت به کار رفته است.

فرهنگ از دو جز «فر» و «هنگ» ترکیب یافته است. («بیهقی، 1365: 9-10)

«فر» یا «فرا» در فرس هخامنشی و اوستا، فر fra و فرا fra از پیشاوندها است به معنی «پیش». در فارسی هم گذشته از فرهنگ، بر سر بسیاری از واژه‌ها «فرا» می‌آید چون: در فارسی و فراخواند. یا «فر» به فتح فا و کسر «فا» دیده می‌شود چون فرمودن و فرزند و فرزانه و فرستادن و جز این‌ها .
«هنگ» جداگانه در فارسی به معنی قصد و نیت می‌باشد. آهنگ با پیشاوند «آ» در زبان ما رایج‌تر است «هنگ» با پیشاوند «فر» به معنی دانش و ادب است در نوشته‌های پهلوی هم به همین معنی بسیار دیده می‌شود. (پور داوود، 1356: 85-86)

«نخستین تعریف نسبتاً کامل و ارزنده از فرهنگ را «ادوارد تایلور» انسان‌شناس معروف انگلیسی و بنیان‌گذار انسان‌شناسی فرهنگی، به دست داد. وی در سال 1871 در کتاب معروفش به نام فرهنگ ابتدایی² به تعریف روشن رسمی و جامع از فرهنگ پرداخت ...

فرهنگ یا تمدن، مجموعه‌ای پیچیده است که در برگیرنده‌ی دانستنی‌ها، اعتقادات، هنرها، اخلاقیات، قوانین، عادات و هر گونه توانایی دیگری است که به وسیله‌ی انسان به عنوان عضو جامعه کسب شده است. وضع فرهنگ میان جوامع گوناگون بشری تا جایی که در اصول کلی قابل تحقیق باشد. موضوعی است مناسب برای بررسی قوانین و کنش انسانی. («بیهقی، 1365: 11)

«مالینوسکی» می‌گوید: فرهنگ به سادگی عبارت است از کلیت یک پارچه‌ای مرکب از وسایل و کالاهای مصرفی، خصوصیات اساسی گروه‌های اجتماعی گوناگون، تصورات و پیشه‌ها، و رسوم بشری (آشوری، 1357: 42)

«ژاک ریکو»، فرهنگ‌شناس نامدار فرانسوی، در کتاب معروفش فرهنگ برای زندگی فرهنگ را وسیله‌ی گرم جوشی و همدلی با دیگران و نتیجه‌ی آن را ایجاد وحدت هماهنگ بین انسان‌ها می‌داند و می‌نویسد: فرهنگ زمینه‌ی مناسب و مطلوبی برای طرح عقاید و سلیقه‌ها و نظرات مختلف و بحث و گفتگو درباره‌ی آن‌هاست تا به فرجام، اجماع و وحدتی هماهنگ و پایدار حاصل آید. (ستاری: 6)

1361

² culture primitive